

Силабус дисципліни «Проблеми цивільного та господарського права»

Рівень вищої освіти	Третій (освітньо-науковий), PhD
Освітньо-наукова програма	Право
Тривалість викладання	7 чверть
Статус	Вибіркова
Загальний обсяг	4 кредити ЄКТС (120 годин)
Заняття:	4 семестр
Лекції	3 години на тиждень
Практичні/лабораторні/тощо	2 години на тиждень
Мова викладання	Українська
Кафедра, що викладає	Кафедра цивільного, господарського та екологічного права

Інформація про викладача

Прізвище, ім'я, по батькові	Чабаненко Микола Миколайович
Наукова ступінь	доктор юридичних наук
Наукове звання	професор
Посада	Професор кафедри цивільного, господарського та екологічного права НТУ «Дніпровська політехніка»
Контакти	Роб.тел. 0562-756-09-91
E-mail	Chabanenko.m.m@nmu.one
Профайл	http://cgp.nmu.org.ua/ua/vykl.php
Персональна сторінка	https://scholar.google.com.ua/citations?user=255LkmMAAAAJ&hl=ru
Консультації	Час відповідно до графіку індивідуальних консультацій, що розміщений на інформаційному стенді кафедри
Місце	Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», кафедра філософії і педагогіки, 49005 м. Дніпро, пр. Дмитра Яворницького, 19; 10 корпус, 3 поверх, ауд. 314
Онлайн-консультації	електронна пошта (щоденно, окрім вихідних і святкових днів) Chabanenko.m.m@nmu.one

1. Анотація

Вивчення курсу дозволяє визначити актуальні проблеми теоретичного та прикладного характеру сучасного цивільного та господарського права України, виявити недосконалість правового регулювання цивільно-правових та господарсько-правових відносин, дослідити основні прийоми і способи вирішення правозастосовних проблем у досліджуваній сфері відносин, виробити навички щодо правового аналізу та наукового обґрунтування напрямів удосконалення діючого цивільного та господарського законодавства України.

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета - сформувати у здобувачів освіти комплексне уявлення про актуальні проблеми цивільного та господарського права та засоби їх вирішення в умовах євроінтеграції України.

Завдання курсу

- 1) розуміти зміст та особливості сучасних проблем цивільно-правового та господарсько-правового регулювання суспільних відносин;
- 2) оволодіти термінологією з досліджуваного наукового напрямку;
- 3) засвоїти основні правові механізми вирішення проблем цивільного і господарського права теоретичного та прикладного характеру.

3. Результати навчання

Кваліфіковано застосовувати нормативно-правові акти в конкретних сферах юридичної діяльності, реалізовувати норми матеріального й процесуального права в професійній діяльності
Проводити власне наукове дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення
Здійснювати критичний аналіз, оцінку й синтез нових та складних ідей в галузі права, сучасних методів досліджень юридичних процесів і явищ
Продукувати нові ідеї, гіпотези, конструкції та правові категорії як системоутворюючі елементи суспільних відносин
Обговорювати актуальні проблеми сучасної юридичної науки у предметній області дослідження. Аргументувати власну точку зору із урахуванням доктринальних положень
Вміти самостійно аналізувати практики застосування нормативно-правових актів для виявлення проблем правового регулювання цивільних та господарських правовідносин та надавати рекомендації щодо їх вирішення

4. Структура курсу

ЛЕКЦІЇ

1. Суб'єкти цивільних правовідносин: проблеми теорії та практики.

- 1.1. Суб'єкти цивільного права та учасники цивільних правовідносин.
- 1.2. Проблема індивідуалізації фізичної особи. Фізична особа – підприємець. Право фізичної особи на здійснення підприємницької діяльності.
- 1.3. Проблематика конструкції «юридичної особи». Ознаки юридичної особи. Цивільна правосуб'єктність юридичної особи.

2. Проблеми правової охорони результатів творчої діяльності.

- 2.1. Поняття права інтелектуальної власності та становлення системи правової охорони об'єктів права інтелектуальної власності.
- 2.2. Система права інтелектуальної власності.
- 2.3. Виникнення та розвиток теорій походження права інтелектуальної власності.

3. Проблемні аспекти спадкового права.

- 3.1. Теоретичні проблеми спадкового права.
- 3.2. Визначення кола спадкоємців, підстави усунення від спадкування.
- 3.3. Проблемні питання укладення, розірвання спадкового договору.

4. Проблемні питання правового режиму використання цінних паперів у сфері господарювання.

- 4.1. Державне регулювання ринку цінних паперів України.
- 4.2. Види цінних паперів і порядок їх випуску суб'єктами господарювання.
- 4.3. Види учасників ринку цінних паперів.
- 4.4. Особливості здійснення професійної діяльності на фондовому ринку.

5. Правові основи антимонопольно-конкурентного регулювання в Україні: проблеми теорії та практики.

- 5.1. Правове становище антимонопольних органів держави.
- 5.2. Види порушень законодавства про захист економічної конкуренції.
- 5.3. Відповідальність за порушення антимонопольного законодавства.
- 5.4. Порядок розгляду справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції.

СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ

ОВЕ-1 – Суб'єкти цивільних правовідносин: проблеми теорії та практики.

ОВЕ-2 – Проблеми правової охорони результатів творчої діяльності.

ОВЕ-3 – Проблемні аспекти спадкового права.

ОВЕ-4 – Проблемні питання правового режиму використання цінних паперів у сфері господарювання.

ОВЕ-5 – Правові основи антимонопольно-конкурентного регулювання в Україні: проблеми теорії та практики.

5. Технічне обладнання та/або програмне забезпечення

Обладнана зала судового розгляду і вирішення спорів у порядку цивільного та господарського судочинства; спеціально обладнана проектором аудиторія 10/310 для проведення лекційних та семінарських занять.

6. Система оцінювання та вимоги

6.1. Навчальні досягнення здобувачів вищої освіти за результатами вивчення курсу оцінюватимуться за шкалою, що наведена нижче:

Сума балів за навчальні досягнення здобувача вищої освіти	Оцінка за національною шкалою
90 – 100	відмінно
75-89	добре
60-74	задовільно
0-59	Незадовільно

6.2. Здобувачі вищої освіти можуть отримати підсумкову оцінку з дисципліни на підставі поточного оцінювання знань за умови, якщо набрана кількість балів з поточного тестування та самостійної роботи складатиме не менше 60 балів.

Засоби діагностики та процедури оцінювання

ПОТОЧНИЙ КОНТРОЛЬ			ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ	
навчальне заняття	Засоби діагностики	процедури	засоби діагностики	процедури
Лекції	Контрольні завдання за кожною темою	Виконання завдань під час лекцій	диф.залік	визначення середньозваженого результату поточних контролів; надання відповідей під час заліку
Практичні	Контрольні завдання за кожною темою	Виконання завдань під час практичних занять		
	Або індивідуальні завдання	виконання завдань під час самостійної роботи		

6.3. Зміст засобів діагностики спрямовано на контроль рівня сформованості знань, умінь, комунікації, автономності та відповідальності здобувача за вимогами НРК до 9-го кваліфікаційного рівня під час демонстрації регламентованих робочою програмою результатів навчання.

Засоби діагностики, що надаються здобувачам на контрольних заходах у вигляді завдань для поточного та підсумкового контролю, формуються шляхом конкретизації вихідних даних та способу демонстрації дисциплінарних результатів навчання.

Засоби діагностики (контрольні завдання) для поточного та підсумкового контролю дисципліни затверджуються кафедрою.

Види засобів діагностики та процедур оцінювання для поточного та

підсумкового контролю дисципліни подано нижче.

6.4. Реальні результати навчання здобувача вищої освіти ідентифікуються та вимірюються відносно очікуваних під час контрольних заходів за допомогою критеріїв, що описують дії здобувача вищої освіти для демонстрації досягнення результатів навчання.

Для оцінювання виконання контрольних завдань під час поточного контролю лекційних і практичних занять в якості критерія використовується коефіцієнт засвоєння, що автоматично адаптує показник оцінки до рейтингової шкали:

$$O_i = 100 a/m,$$

де a – число правильних відповідей або виконаних суттєвих операцій відповідно до еталону рішення; m – загальна кількість запитань або суттєвих операцій еталону.

Зміст критеріїв спирається на компетентнісні характеристики, визначені НРК для третього рівня вищої освіти.

7. Політика курсу

7.1. Політика щодо академічної доброчесності. Академічна доброчесність здобувачів вищої освіти є важливою умовою для опанування результатами навчання за дисципліною і отримання задовільної оцінки з поточного та підсумкового контролів. Академічна доброчесність базується на засудженні практик списування (виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання), плагіату (відтворення опублікованих текстів інших авторів без зазначення авторства), фабрикації (вигадування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі). Політика щодо академічної доброчесності регламентується положенням "Положення про систему запобігання та виявлення плагіату у Національному технічному університеті "Дніпровська політехніка". http://www.nmu.org.ua/ua/content/activity/us_documents/System_of_prevention_and_detection_of_plagiarism.pdf.

У разі порушення здобувачем вищої освіти академічної доброчесності (списування, плагіат, фабрикація), робота оцінюється незадовільно та має бути виконана повторно. При цьому викладач залишає за собою право змінити тему завдання.

7.2. Комунікаційна політика.

Здобувачі вищої освіти повинні мати активовану університетську пошту.

Обов'язком здобувача вищої освіти є перевірка один раз на тиждень (щонеділі) поштової скриньки на Офіс365.

Протягом тижнів самостійної роботи обов'язком здобувачів вищої освіти є робота з дистанційним курсом «Проблеми цивільного та господарського права» (www.do.nmu.org.ua)

Усі письмові запитання до викладачів стосовно курсу мають надсилатися на університетську електронну пошту.

7.3. Політика щодо перескладання.

Роботи, які здаються із порушенням термінів без поважних причин оцінюються на нижчу оцінку. Перескладання відбувається із дозволу деканату за наявності поважних причин (наприклад, лікарняний).

7.4. Відвідування занять.

Для здобувачів вищої освіти денної форми відвідування занять є обов'язковим. Поважними причинами для неявки на заняття є хвороба, участь в університетських заходах, відрядження, які необхідно підтверджувати документами у разі тривалої (два тижні) відсутності. Про відсутність на занятті та причини відсутності здобувач вищої освіти має повідомити викладача або особисто, або через старосту. Якщо здобувач вищої освіти захворів, ми рекомендуємо залишатися вдома і навчатися за допомогою дистанційної платформи. Здобувачам вищої освіти, чий стан здоров'я є незадовільним і може вплинути на здоров'я інших здобувачів вищої освіти, буде пропонуватися залишити заняття (така відсутність вважатиметься пропуском з причини хвороби). Практичні заняття не проводяться повторно, ці оцінки неможливо отримати під час консультації, це саме стосується і колоквиумів. За об'єктивних причин (наприклад, міжнародна мобільність) навчання може відбуватись дистанційно - в онлайн-формі, за погодженням з викладачем.

7.5. Політика щодо оскарження оцінювання. Якщо здобувач вищої освіти не згоден з оцінюванням його знань він може оскаржити виставлену викладачем оцінку у встановленому порядку.

7.6. Бонуси. Здобувачі вищої освіти, які регулярно відвідували лекції (мають не більше двох пропусків без поважних причин) та мають написаний конспект лекцій отримують додатково 2 бали до результатів оцінювання до підсумкової оцінки.

7.7. Участь в анкетуванні. Наприкінці вивчення курсу та перед початком сесії здобувачам вищої освіти буде запропоновано анонімно заповнити електронні анкети (Microsoft Forms Office 365), які буде розіслано на ваші університетські поштові скриньки. Заповнення анкет є важливою складовою вашої навчальної активності, що дозволить оцінити дієвість застосованих методів викладання та врахувати ваші пропозиції стосовно покращення змісту навчальної дисципліни «Проблеми цивільного та господарського права».

8. Ресурси і література

Навчальна та наукова література:

1. Актуальні проблеми цивільного права і цивільного процесу в Україні: Монографія / Я.М. Шевченко, Ю.Л. Бошицький, А.Ю. Бабаскін, В.М. Венецька, І.М. Кучеренко та ін. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2005. – 456 с.

2. Бабенко В.А. Інтелектуальна власність: Підручник / В.А.Бабенко, А.П.Лимар. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2011. – 153 с.
3. Валітов С.С. Конкурентне право України: навчальний посібник / С.С. Валітов. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 432 с.
4. Відшкодування моральної та матеріальної шкоди: Навчальний посібник / За ред. М.К.Галянтича. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 624с.
5. Вінник О.М. Господарське право: курс лекцій / О.М. Вінник. – К.: Атіка, 2004. – 624 с.
6. Заїка Ю.О. Спадкове право в Україні: Становлення і розвиток. Монографія. – К.: КНТ, 2007. – 288 с.
7. Заїка Ю.О. Українське цивільне право: Навч. посіб. – К.: Істина, 2005. – 312 с.
8. Коцюба В.О. Правочини з рухомим та нерухомим майном та їх оподаткування / Центр правових досліджень. – К.: Видавець Фурса С.Я., 2005. – 88 с.
9. Кухарєв О.Є. Спадкове право України: Навч.-практич. посібник. – К.: Правова єдність, 2011. – 222 с.
10. Майданик Р.А. Цивільне право. Загальна частина: підручник / Р. А. Майданик ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Юрид. ф-т. - К.: Алерта, 2012.
11. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: Науково-практичний коментар: У 2 т. Т.2. / За ред. О.В. Дзери, Н.С.Кузнецової, В.В. Луця. – 4-е вид. перероб. і доп. – К.: ЮрінкомІнтер, 2011. – 1056 с.
12. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: Науково-практичний коментар: У 2 т. Т.1 / За ред. О.В. Дзери, Н.С.Кузнецової, В.В. Луця. – 4-е вид. перероб. і доп. – К.: ЮрінкомІнтер, 2011. – 808 с.
13. Павлов В.І. Цінні папери в Україні: Навчальний посібник / В.І. Павлов, І.І. Пилипенко, І.В. Кривов'язюк. – Видання 2-ге, доповн. – К.: Кондор, 2004. – 400 с.
14. Правова охорона винаходів і корисних моделей в Україні: проблеми теорії та практики:Монографія / Ю.Л. Бошицький, Я.Г. Воронін. – К.: Вид-во Європейського ун-ту, 2010. – 342 с.
15. Правове регулювання ринку цінних паперів України: Навчальний посібник / О.П. Віхров, Г.В. Ільющенко, В.П. Богун та ін.; за ред. О.П. Віхрова. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2014. – 304 с.
16. Ромовська З.В. Українське цивільне право. Право власності: Підручник. – К.: Правова єдність, 2011. – 246 с.
17. Хозяйственное право: учебник / В.К. Мамутов, Г.Л. Знаменский, В.В. Хахулин и др.; под ред. В.К. Мамутова. – К.: Юринком Интер, 2002. – 912 с.
18. Цивільне право України: Підручник/Старцев О.В., Харитонов Є.О., Харитонova О.І. – Видання третє, перероблене і доповнене. – К.: Істина, 2011. – 808 с.
19. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / За заг. ред. Харитонova Є.О. – О: Одиссей, 2011. – 1216 с.

Основні нормативно-правові акти:

20. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - № 18, № 19-20, № 21-22. – Ст. 144 [зі змінами та допов.].

21. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: Затв. постановою Правління Національного банку України від 21 січня 2004 р. № 22 № 814 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 13. – Ст. 908 [зі змінами та допов.].

22. Кодекс торговельного мореплавства України від 23 травня 1995 р. № 176/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – №№ 47-52. – Ст. 349 [зі змінами та допов.].

23. Конвенція, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі: Міжнародний документ від 7 червня 1930 р., Ліга Націй // Офіційний вісник України. – 2013. – № 31. – Ст. 117.

24. Конвенція про врегулювання деяких колізій законів про переказні векселі та прості векселі: Міжнародний документ від 7 червня 1930 р., Ліга Націй [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_007

25. Конвенція про гербовий збір стосовно переказних векселів і простих векселів: Міжнародний документ від 7 червня 1930 р., Ліга Націй [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_008

26. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI // Відомості Верховної Ради країни. – 2011. - № 13-14, № 15-16, № 17. – Ст. 112 [зі змінами та допов.].

27. Правила розгляду заяв і справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції (Правила розгляду справ): Затв. розп. Антимонопольного комітету України від 19.04.94 р. № 5 (в ред. від 29.06.98 р. № 169-р) // Офіційний вісник України. – 1998. – № 30. – С. 225 [зі змінами та допов.].

28. Положення про порядок подання заяв до Антимонопольного комітету України про попереднє отримання дозволу на концентрацію суб'єктів господарювання (Положення про концентрацію): Затв. розп. Антимонопольного комітету України № 33-р від 19.02.2002 р. // Офіційний вісник України. – 2002. – № 13. – Ст. 679 [зі змінами та допов.].

29. Положення про порядок подання заяв до органів Антимонопольного комітету України про надання дозволу на узгоджені дії суб'єктів господарювання (Положення про узгоджені дії): Затв. розп. Антимонопольного комітету України від 12.02.02 р. № 26-р // Офіційний вісник України. – 2002. – № 11. – Ст. 323 [зі змінами та допов.].

30. Положення про порядок проведення перевірок додержання законодавства про захист економічної конкуренції: Затв. розп. Антимонопольного комітету України № 182-р від 25.12.01 р. // Офіційний вісник України. – 2002. – № 7. – С. 323 [зі змінами та допов.].

31. Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 26.11.93 р. № 3659-XII // Відомості Верховної Ради України. - 1993. - № 50. - Ст. 472 [зі змінами та допов.].
32. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 07.06.96 р. № 236/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 36. - Ст. 164 [зі змінами та допов.].
33. Про природні монополії: Закон України від 20.04.2000 р. № 1682-III // Урядовий кур'єр. - 2000. - 24 червня [зі змінами та допов.].
34. Про холдингові компанії в Україні: Закон України від 15.03.06 р. № 3528-IV // Відомості Верховної Ради України. - 2006. - № 34. - Ст. 291 [зі змінами та допов.].
35. Про рекламу: Закон України від 03.07.96 р. № 270/96-ВР, в ред. від 11.07.03 р. № 1121-IV // Відомості Верховної Ради України. - 2004. - № 8. - Ст. 62 [зі змінами та допов.].
36. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень: Закон України від 01.07.2004 р. № 1952-IV // Відомості Верховної Ради України. - 2004. - № 51. - Ст. 553.
37. Про особливості приватизації об'єктів незавершеного будівництва: Закон України від 14.09.2000 р. № 1953-III // Відомості Верховної Ради України. - 2000. - № 45. - Ст. 375.
38. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 4 лютого 1994 р. № 3929-XII // Відомості Верховної Ради України. - 1994. - № 23. - Ст. 161.
39. Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 р. № 514-VI // Відомості Верховної Ради України. - 2006. - № 31. - Ст. 268 [зі змінами та допов.].
40. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2001. - № 5-6. - Ст. 30 [зі змінами та допов.].
41. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.91 р. № 1576-XII // Відомості Верховної Ради України. - 1991. - № 49. - Ст. 682 [зі змінами та допов.].
42. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні: Закон України від 30 жовтня 1996 р. № 448 // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 51. - Ст. 292 [зі змінами та допов.].
43. Про депозитарну систему України: Закон України від 6 липня 2012 р. № 5178-VI // Офіційний вісник України. - 2012. - № 76. - Ст. 3066 [зі змінами та допов.].
44. Про довірчі товариства: Декрет Кабінету Міністрів України від 17.03.93 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1993. - № 19. - Ст. 207 [зі змінами та допов.].
45. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-III // Відомості Верховної Ради України. - 2001. - № 12. - Ст. 64 [зі змінами та допов.].

46. Про інститути спільного інвестування: Закон України від 5 липня 2012 р. № 5080- VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 63. – Ст. 2569 [зі змінами та допов.].

47. Про іпотечні облигації: Закон України від 22 грудня 2005 р. № 3273-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 16. – Ст. 134 [зі змінами та допов.].

48. Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати: Закон України від 19 червня 2003 р. № 979-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 1. – Ст. 1 [зі змінами та допов.].

49. Про іпотеку: Закон України від 5 червня 2003 р. № 898-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 38. – Ст. 313 [зі змінами та допов.].

50. Про ліцензування певних видів господарської діяльності: Закон України від 01.06.2000 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2000. - № 36. – Ст. 299 [зі змінами та допов.].

51. Про обіг векселів в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2374-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. - № 24. – Ст. 128 [зі змінами та допов.].

52. Про сертифіковані товарні склади та прості і подвійні складські свідоцтва: Закон України від 23 грудня 2004 р. № 2286-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 6. – Ст. 136 [зі змінами та допов.].

53. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III // Відомості Верховної Ради України. - 2002. - № 1. – Ст. 1 [зі змінами та допов.].

54. Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю: Закон України від 19 червня 2003 р. № 978-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - № 52. – Ст. 377 [зі змінами та допов.].

55. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 31. – Ст. 268 [зі змінами та допов.].

56. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356 [зі змінами та допов.].